

ПАРУШЭННІ МОЎНАЙ НОРМЫ (ІЛЮЗІЯ АНАЛОГІІ)

Даліра Т.П.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Раскрываецца паняцце аналогіі. Аналізуюцца сітуацыі моўнай практыкі, звязаныя з ужываннем некарэктных форм. Вылучаецца спецыфіка ўжывання беларускай мовы ў вызначаных моўных кантэкстах. Звяртаецца ўвага на ролю нацыянальнай мовы ў вырашэнні задач нацыянальнай культуры.

Важную ролю ў практычным выкарыстанні мовы адыгрывае суаднесенасць паняццяў са словамі, што іх рэалізуюць. Калі асоба дакладна ўяўляе тое, што хоча выразіць, апісаць, распавесці, то пры ўмове наяўнасці шырокага арсенала слоў, якім чалавек валодае на даны момант, асоба зможа падабраць патрэбныя лексічныя адзінкі для выразу сваіх думак.

Паняцце – думка, уяўленне пра прадмет, з’яву ці нейкае дзеянне наваколля, якія ўспрымаюцца органамі пачуццяў. Паняцце адлюстроўвае агульныя ці прыватныя прыкметы, пэўныя сувязі, адносіны прадметаў паміж сабой. Прычым чалавек улоўлівае і тыя прыкметы, што ўспрымаюць ад гэтага прадмета ці з’явы іншыя людзі, і тое, што ўспрымае толькі ён, згодна са сваімі ўяўленнямі, адчуваннямі, развіццём і г. д.

Калі ж асоба падбірае слова, што дакладна і безапеляцыйна абазначае пэўнае паняцце яшчэ і з якой-небудзь галіны дакладных ведаў, то гэта ўжо будзе нават тэрмінатворчасць.

Аналогія – падабенства ў якіх-небудзь адносінах паміж прадметамі, з’явамі, паняццямі [1, с. 73].

Аналогія ў навучанні мове – метадычны прыём, калі пры азнаямленні з чымсьці новым праводзяцца паралелі з ужо вывучаным, цяжкія пытанні разглядаюцца ў параўнанні з лёгкімі, зразумелымі. Гэты прыём вельмі карысны пры навучанні арфаграфіі, граматыцы. У супастаўленні ці супрацьпастаўленні моўных з’яў заўсёды хутчэй і эфектыўней прыйсці да ведаў, уменняў. Па аналогіі утвараюцца сінтаксічныя канструкцыі, разумеюцца спосабы словаўтварэння, скланення і іншае [2, с. 13].

Іншы раз, не ведаючы канкрэтнага правільнага значэння якога-небудзь слова, асоба спрабуе правесці аналогію са знаёмымі словамі, падобнымі паняццямі, імкнучыся стварыць новае па аналогіі з вядомым. Ілюзія аналогіі часта ў такіх выпадках адыгрывае злосны жарт: новаўтворанае становіцца памылковым, непрымальным у сітуацыі камунікацыі, часта пазбаўленым патрэбнага сэнсу.

Вельмі важна пашыраць свае веды ў розных сферах ведаў, паглыбляцца ў адпаведную разнастайную тэрміналогію. Каб не блытаць, напрыклад, словы эстамп (твор графічнага мастацтва), эспандар (спартыўны трэнажор), эскулап (лекар), эскалоп (кускі мяса), эскалатар (рухомая лесвіца), эстакада (інжынернае збудаванне) са словамі экспрэсія (сіла выражэння пачуццяў), экспрэс (адметны вялікай хуткасцю), экстракт

(тое, што і выцяжка), экспанат (прадмет для агляду), эКкурс (адступленне ад галоўнай тэмы). Памылковым, зразумела, праз няведанне будзе ўтварэнне форм тыпу эКскупа, эКскалатар, э_спрэсія, э_курс і пад. Гэтыя словы ў свядомасці зблытваюцца ў сувязі з параўнаннем блізкіх па гучанні ці напісанні з лішнім ці наадварот патрэбным К.

Не раз у моўнай практыцы можна пачуць памылковасць ва ўтварэнні слоў з побач размешчанымі літарамі д і ж .З прычыны аналогіі розных форм утвараюцца памылкі ў напісанні, вымаўленні, а значыць і выражэнні значэнняў такіх слоў, тыпу: зараДжаны (замест правільнага заражаны) са значэннем “насычаны хваробатворнымі мікробамі, шкоднымі рэчывамі” па аналогіі ад стаць зараДжаным “стаць бадзёрым ці ў іншым значэнні звязаным з электрычнасцю”; запрэДжаны (замест правільнага запрэжаны “для жывёл быць у вупражы”) па аналогіі з запруджаны “запоўненая прастора (разм.)”; упрыгДжваць (забываючыся на ўтварэнне ад прыгожы) па прычыне зблытвання на манер слова усаджваць (ўтварэнне ад садзіць).

Арыентуючыся на тэрмін “юрысТ”, парушэнне нормаў выяўляецца пры ўтварэнні слоў юрысконсульскі, юрыспрудэнцыя, юрысдыкцыя, дзе іншы раз назіраецца лішняя літара т.

Вымаўленне і напісанне звыклых слоў з мяккім знакам мільён, паштальён, батальён, каньяк прыводзіць да ілюзіі лёгкасці ўтварэння на беларускай мове слова з памылкай бульён. Булён мае два значэнні ў нашай мове (1. Нічыму не запраўлены мясны адвар; 2. Бульбяны суп, засквараны салам) [1, с. 122], але толькі адзін варыянт правільнага напівання булён. Напэўна, па такім жа тыпе часта блытаецца форма яўрэйскі і памылковая яўфрэйтарскі (трэба, канечне ж, без Ё.)

Падставай для разнастайных памылак з’яўляецца і распаўсюджаная сённяя, на жаль, беларуска-руская інтэрферэнцыя. Па аб’ектыўных і суб’ектыўных прычынах культура маўлення ў сучаснасці не дасягае належнага ўзроўню. Сацыя-лінгвістычна абумоўленае суюнаванне падобных моў выклікае нізкі ўзровень самасвядомасці носьбітаў, адсюль не вельмі пільная ўвага за ўласнай мовай індывідамі – і, як вынік, шмат памылак у маўленчай дзейнасці. Напрыклад, пры дакладным веданні слоў інтэрв’юіраваць, інтэрв’юіраванне іншы раз без асаблівай увагі да слова з’яўляецца памылка інтэрв’юір (замест правільнага інтэрв’юір). Аналагічна можа ўзнікнуць няправільная форма прыметніка паваЖны замест паважаны ў спалучэнні са словам чалавек.

Носьбіты мовы іншы раз аналагічна з іншымі словамі пачынаюць беспадстаўна дадаваць лішнія літары пры ўтварэнні слоў. Гэта звязана з адхіленнем увагі ад значэнняў марфем, ад лексічных значэнняў саміх слоў. Памылкі могуць быць наступнага кшталту: слова юны (памылкова юнны), але юннатаўскі, юннат (юны натураліст).

Неабходна падкрэсліць значны ўклад беларускіх мовазнаўцаў у развіццё нашай роднай мовы: сённяя шмат падручнікаў, дапаможнікаў, даведнікаў менавіта па культуры маўлення, дзе звяртаецца вельмі пільная ўвага да нормаў і правілаў беларускай мовы. Трэба вывучаць, цікавіцца. Прымушаць сябе сур’ёзна ставіцца да таго, што выходзіць вынікам кожнай канкрэтнай камунікатыўнай моўнай сітуацыі.

Важна разумець, што пры падрыхтоўцы студэнтаў па нефілалагічных спецыяльнасцях, у прыватнасці тэхнічнага профілю ці ІТ, натуральным бачыцца навучанне на білінгвальнай аснове. У сувязі з гэтым вывучэнне беларускай мовы далёка не заўсёды трапляе ў парадыгму паўнаўтварэннага фарміравання прафесійнай камунікатыўнай кампетэнцыі. Усё гэта падштурхоўвае перагледзець падыходы да прафесійнай моўнай кампетэнцыі ва ўмовах айчынай адукацыйнай прасторы, дзе беларуская і руская мовы маюць аднолькавы афіцыйны статус. Таму валоданне абедзвюма мовамі, уключаючы спецыяльную лексіку, вызначаецца як цэнтральны кампанент камунікатыўнай кампетэнцыі спецыяліста[3].

Сённяя, назіраючы за шматлікімі памылкамі ў культуры маўлення людзей, хочацца звярнуць увагу на праблему заняпаду культуры чытання. Вельмі нязначная колькасць людзей развівае сваю мову пры дапамозе добрых, якасных мастацкіх і публіцыстычных твораў. На жаль, большасць з нас – пад культурнай экспансіяй тэлебачання і інтэрнэту.

Чалавек, які шмат чытае, зусім па-іншаму думае, успрымае, аналізуе. У яго вялікі слоўны запас, а значыць і шырокія магчымасці выражаць ва ўсім спектры разнастайнасці свае думкі, волевыяўленне, пачуцці. Мова заўсёды з’яўлялася візіткаўкай асобы. Неабходна, каб кожны чалавек, незалежна ад прафесіі, быў зацікаўлены ў павышэнні сваёй маўленчай культуры.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў/ уклад.: І. Л. Капылоў [і інш.]; пад рэд. І. Л. Капылова. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.
2. Львов, М. Р. Словарь - справочник по методике русского языка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Рус. яз. и лит.» / М.Р. Львов. – М.: Просвещение, 1988. – 240 с.
3. Дапиро, Т.П. Трылінгвізм як праява дыялогу культур ва ўмовах выкладання беларускай мовы студэнтам нефілалагічных спецыяльнасцей / Т.П. Дапиро // Язык и межкультурные коммуникации : сборник научных статей / Бел. гос. пед. ун-т им. Максима Танка; редкол.: В. Д. Старичёнок [и др.]; отв. ред. В. Д. Старичёнок. – Минск, 2019. – С.54 – 58.
4. Бандаровіч, В.У. Стыльна па-беларуску: комплексны даведнік па культуры маўлення / В.У. Бандаровіч. – Мінск : Пачатковая школа, 2013. – 64 с.